

הלכות תפילה וקריאת התורה

[נתינת שלום לפני התפילה]

וא"ר¹ שאם לא יזכיר נתינת השלום השם שהוא מותר². ולזה נהגו לומר כפרא דמרי טב, שאינו מזכיר שם שם³.

[אם אומרים ובתורתך כתוב לאמור לפני ישתבח]

ומה שנהגו לומר בסוף פסוקי דזמרה ובתורתך כתוב לאמור שמע ישראל וכו'⁴, לפי שבשמות וימים טובים אנו מאחרים לבוא בצית הכנסת ואין אנו קורין קריאת שמע בעונתה⁵, לפיכך אנו אומרים זה הפסוק בעונתו⁶. ובחול נמי נהגו לאומרו, ללא פלוג ביניהם⁷.

[קדושת יוצר]

תיקנו קדושה צאמצע ברכה ראשונה של יוצר אור. ואין אומרים זה ה' ימלוך וגו', לפי שאותה קדושה היא שבת המלאכים שאנו מספרים, אבל היא ד"ח היא עיקר קדושת ישראל⁸. לפיכך אומרים זה ה' ימלוך, שיראה מלכותו עלינו לעולם.

[קדושת יוצר ביחיד]

כתב הר"ם⁹ דאף קדושה של יוצר המאורות אין ראוי לאומרה ביחיד¹⁰. ובתשובת שאלה לר"ם¹¹, הקדושה של יוצר המאורות יחיד מותר לאומרה ובלבד שלא יזכור זה השם, כגון קק"ק מכה"כ¹² צרו' כצו' ¹³ ממקו' ¹⁴.

[פריסה על שמע עבור יחיד]

שאל מורי הר"ר אליעזר להר"ר שמואל מאקדי על ההיא דאין פורסין על שמע וכו'¹⁵ עשרה שצאו לבית הכנסת מקצתן התפללו ביחיד ומקצת לא התפללו, ולא היה זהם אדם רגיל להיות חזן אלא מאותם שהתפללו, אם יכול אותו חזן לומר קריאת שמע בצרכותיה ולא יטרח לפרוס על שמע¹⁶. כמדומה לי ששמעתי כי הר"ר משולם היה מזה לעשות כן אפילו כשיתפללו כולם¹⁷, אולי היה עושה ע"י אחר. לא לשון פורס אפלא¹⁸.

ושליח ציבור היורד לפני המיצה ערבית של שבת ואומר ברכה אחת מעין שבע¹⁹, אם שוחה זה תחילה וסוף או אין שוחה כלל, כי לע"ד שוחה זה תחילה וסוף²⁰. ויודיעני מורי.

השיב, מה שהוגד לך רבינו בשם הר"ר משולם בעשרה בני אדם וכו', לא שמענו דבר כזה מעולם. אמנם נפלה מחלוקת בין החכמים אם יכול לפרוס על שמע בשביל (אחר) [אחד] שלא התפלל אם לאו. ורש"י כתב²¹ שאפילו בשביל אחד פורסין על שמע, ואפילו הוא עצמו קרא קריאת שמע פורס לפני המיצה, כמו שאנו עושים שחרית, שהרי שלח ציבור אף על פי שהתפלל בלחש חוזר ומתפלל בקול רם אף על פי שכולנו בקיאים. ובעל התוספות כתב²² דאין זה ראייה, דשאני תפילת י"ח דלחש, ולואי שיתפלל אדם כל

הלפט, הרשב"א בשו"ת ח"א סי' ז וחי"ה סי' ט ובחי' לברכות, והר"ן במגילה שם. והר"י מיגש בתשובה סי' קלא כתב שבנעימה שרי, הרי שבלא ניגון לא יקרא. ועי' רש"י מגילה כג, ב ד"ה במשנה. ¹¹ לא מצאתי. וזה לשון הרמב"ם בתשובה אחרת (מהד' בלאו סי' שיג; פאר הדור סי' פא): 'ואמנם היוצא אני רואה כשם שמתפלל אותו ש"ך כך מתפלל אותו היחיד. וכבר אמר זולתנו מן הגאונים ז"ל זולת זה, ונתלו באמרם אין היחיד אומר קדוש. ורוב גאונינו מן המערב על דעתנו, לפי שזה הוא מספר מה שאומרים המלאכים. והקדושה שאין היחיד ראוי לאמרה הוא שיכוין הוא להקדוש כמו שאמר השליח צבור בתפילה נקדישך ונעריצך'. עכ"ל הרמב"ם. ¹² וידלג ה' צבאות. ¹³ וידלג כאן שם ה'. ¹⁴ בכל ענין זה עי' טור ובי"א אור"ח סי' נט. ¹⁵ מגילה כג, ב. ¹⁶ מי שהתפלל יכול לפרוס על שמע עבור מי שלא התפלל, שכל ישראל ערבין זה לזה [מ"ב סי' סט ס"ק א]. ¹⁷ במ"ב שם נתבאר שאם התפללו כולם פרח מינייהו קדיש וקדושה. ¹⁸ לא ברור כאן הקשר לפיסקה דלעיל. ומ"מ לשון "פורס" על שמע כבר נתבאר בראשונים - ברמב"ם הלכות תפילה פ"ח ה"ה פירש מברכין על שמע, וכ"כ הר"ן בשם הגאונים והריטב"א בשם הרמב"ן. ורש"י פירש לשון מחצה, וכ"פ הראב"ד שם, הרשב"א ועור. ¹⁹ שבת כד, ב. טושו"ע אור"ח סי' רסח. ועי' בשו"ת הריב"ש סי' יט בשם ספר השלחן, וסי' מ. ²⁰ לכאורה לשאלה אי יהיבין לברכה מעין שבע דין תפילה או לא נפ"מ בכמה ענינים. וראה בית יוסף אור"ח סי' תקפב שכתב בשם רבינו מנוח הלכות תפלה פרק י שבעש"ית אומרים בברכה מעין שבע המלך הקדוש (וכ"פ בשו"ע שם סע' ג), ודלא כמ"ש במנהגים דבי מהר"ם שאין לשנות בברכה זו כיון שאינה מעיקר התפילה. ²¹ תוס' שם בשמו. ²² שם ד"ה ואיז.

1. כ"כ רבינו ירוחם בשם הגאונים ורבינו יונה (ברכות ה, א מדפי הרי"ף) בשם חכמי פרובינצ'א, והראב"ד הובא בחידושי הרשב"א ברכות יד, א כתב שנהגו לומר צפרא דמרי טב כדי שישים לב שהוא לפני התפילה, ומפני שמשנה בדיבורו יזכור. ² ושמו של הקב"ה שלום, כדאיתא בשבת י, ב. ³ שם, וכ"פ בשו"ע שם סי' פט סע' ב. ⁴ המנהג לומר בסוף אז ישיר, לפני ישתבח, ובתורתך כתוב לאמור וכו' נמצא בכל הסידורים. ורבים ראו כן תמהו - וראה במעשה רב בשם הגר"א שפסוק זה נמצא בסידורים בטעות, ונשתרבו מסיום עשרת פסוקי מלכויות דמוסף של ראש השנה. ואולם בביאור הגר"א לשו"ע סוף סי' מו כתב שק"ש בלא בשכמל"ו היא סיפור דברים בעלמא, ואף סמיכת גאולה לתפילה אין כאן, עי"ש. וכן נקט המשנה ברורה סי' מו ס"ק ל שאין לסיים אחריו בשכמל"ו. ⁵ צ"ל שמ"מ ישתבח היו אומרים בזמן ק"ש, ולכן היו אומרים זה הפסוק בעונתו. ולפי זה מישתבח ועד ק"ש היו אומרים לאט ובניגון, ומוסיפים פיוטים וכד'. ⁶ וכמ"ש הרמ"א בסוף סי' מו לגבי ק"ש שאומרים לפני ברוך שאמר. ובענין לומר ק"ש בלא ברכותיה לפני התפילה, במי שיירא שיעבור זמן ק"ש, האריכו הפוסקים ואכמ"ל בזה. וראה קובץ בית אהרן וישראל גליון פא עמ' עט, והערת הגר"א נבנצל שליט"א שם גליון פב עמ' קיא. ⁷ האחרונים כתבו טעמים נוספים: שיהיה חתימת פסוקי דזמרה כפתיחתן (היעב"ך), להזכיר קבלת עול מלכות שמים בכל ד' חלקי עולמות, כולל ברכות השחר ועלינו (שם). ⁸ כסברת הרמב"ם בתשובה, סי' שיג, הובאה להלן בהערה ¹¹. ⁹ ה' תפילה פ"ז הי"ז. ¹⁰ כ"כ גם הרבה מחכמי פרובנס בשם הגאונים, ביניהם המנהיג הלכות תפילה סי' עה בשם רב צמח גאון, וכן באשכול ח"א סי' טו בשמו. וכן הוא להדיא בסידור רב עמרם גאון סדר קריאת התורה וברכותיה. וכ"פ בסידור רש"י. בשיבולי

נקט צי"ת, אלא בכלל כל תפילתו דיצר³³. וכן כשהיה מקצר ועולה בציבור אינו ר"ל שהיה מקצר כלל מצי"ת, אלא שלא היה מאריך בתחנונים ובקשות. א"ל לא היה זוקף כלל בשאר ברכות, אלא כולן היה עומד בכריעה ובהשתחויה כשזה³⁴.

[הפסק בקדיש וקדושה]

כתב מהר"ר אליעזר³⁵, ירושלמי³⁶ אישתתק באופניא³⁷, אמו ושיילון לרצי בון אמר יתחיל במקום שפסק³⁸, א"ל והא תנינא יתחיל מתחילת הברכה³⁹, א"ל מכיון דעניתון קדושתא כמי שהוא תחילת הברכה דמי⁴⁰. מכאן מצינו הוכחה ע"ז שאם בא אדם לבית הכנסת ומלא לציבור שאומר קדושה והם אומרים לעומתם, לא יאמר הוא קדוש, שנמצא אומר קדושה ביחיד, אלא אומר עמהם ברוך שכל פסוק ופסוק ברכה בפני עצמה היא. עכ"ל⁴¹.

ראני מוסיף על דבריו, דמי שבה צבית הכנסת באמצע קדיש, וענו אמן יהא שמייה רבה אלא שלא השלימו לגמרי, או שהיה מתפלל והשלים תפילתו, שעונה אמן יהא שמייה רבה, כיון שלא התחיל החזן לומר מתקבל כלותהון, דכל אותו קדיש ראשון חדא מילתא הוא. אבל אם התחיל מתקבל, כיון דלפעמים לא אמרו ליה אין לו לענות, אע"ג דהכל סירכא דקדישא הוא⁴².

עוד אומר, כיון דכל פסוק ופסוק מקדושה הוא ענין בפני עצמו מותר להשיב צו מפני הכבוד ולשאול מפני היראה, דומיא קריאת שמע⁴³. ודוקא בקדושת מיושב, אבל

היום, ובשזיל הקדושה יש להתפלל בקול רם. והאי טעמא לא שייך צפורם על שמע.

ומה ששאלתם אם שלים לציבור כורע תחילה וסוף בצרכה מעין שבע²³. זה לי עשרים שנה שאלתי את פי רבותי אם יכול לעקור רגליו בצרכה מעין שבע, ואם כורע בה יחזיק לה דין תפילה²⁴, ורפיא צידיהו.

עכ"ל חקת המורה, ואני קלרתי.

[שתים לאחריה בק"ש של שחרית]

תמה אני למה תיקנו שנים לאחריה בערבית יותר מבשחרית²⁵, ליתקנו נמי בשחרית הקימנו לחיים²⁶. נ"ל לפי שהשינה היא כעין המיתה שהיא ציטול ההרגש, וגם צלילה אין יכול לזהר מן הפגעים לפי שהוא שעת חושך ואפילה מה שאין בן ציוס, לפיכך תקנוה צלילה ולא ציוס. ועל זה²⁷ תיקנו גם כן קריאת שמע על מיטתו.

[הפסק בתפילה בכריעה]

מניחו צוית זו וכו' מפני הכריעות וההשתחויות וכו'²⁸. וא"ת והא אסור לשחות בכל ברכה וברכה²⁹, י"ל דבאמצע הברכה היה כורע ולא בתחילה ובסוף. וכן רגילין בראש השנה וציוס הכיפורים צעלינו לשבת ובאחילה לאל³⁰.

וא"ת והאיך היה פוסק רגליו³¹. י"מ דהכריעות וההשתחויות לא היו הפסק³². ול"נ דלאו דוקא

שעל המיטה לא נתקנה אלא בשביל המזיקין. ועי' טושו"ע אור"ח סי' רלט. 28. ברכות לא, א. 29. כן היקשה בתוס' שם ד"ה ומוצאו. 30. תוס' שם. 31. כן הקשה הב"ח בהגהותיו בדף כב, ב מדפי הרי"ף. 32. הב"ח שם כיון לשיטה זו. 33. וכ"כ בתר"י שם, שו"ת הריב"ש סי' שלב, תוס' ר"י החסיד, והחידושים המיוחסים לריטב"א בברכות שם, דאיירי בתחנונים שבסוף התפילה. 34. ראה בכ"ז טושו"ע אור"ח סי' קד, ט"ז ומ"א ושאר הנו"כ שם. 35. הוא רבינו אלעזר מטראשקון, מחכמי פרובנס, תלמיד ר"ש מן ההר. 36. פ"ה ה"ג. 37. ר"ל החזן השתתק ב"האופנים" וכו'. דברי הירושלמי הובאו כלשונם בתוס' ברכות לד, א ד"ה מהיכן. 38. ר"ל יתחיל החזן השני במקום שפסק הראשון. ויש נפ"מ אם השני כיוון לתפילת הראשון או לא, עי' טור וב"י אור"ח סי' קכז, וסו"ס נט בטעם הרמב"ם שהשמיט דין זה. 39. בהגהות רע"א לשו"ע שם הביא מעשה שהיה בפונזא בחזן שאחזתו חולשה בקדושה של שחרית ביו"כ, ע"ש במ"ב. 40. בביתא"ל שם ד"ה ואם היה בג' ראשונות נסתפק בזה, ועי' במראה הפנים על הירושלמי שם בארוכה, והנה הרשב"א בתשובה ח"א סו"ס לה כתב שירושלמי זה הוא דלא כגמריין, ולפיכך לא משגיחין ביה. עכ"ל. וצ"ב אמאי אינו כגמריין. 41. כ"כ בכף החיים סי' קט ס"ק ג. ועי' ברמ"א סי' קכה סע' ב ובמ"ב שם סי' נו ס"ק ט. 42. עי' כף החיים שם. 43. באמצע הפרק, ששואלים מפני היראה ומשיבים מפני הכבוד, כתבו התוס' בברכות יג, א בשם הירושלמי שהוא אפילו באמצע פסוק. והמאירי שם כתב שהוא דווקא במקום דסליק עניינא, אבל באמצע הענין לא יפסיק. וכ"כ רבינו מנחם הביאו הכס"מ הלכות ק"ש פ"ב ה"ט, והו"ד במ"א אור"ח סי' סו ס"ק ג. ונראה שכו' שיטת רבינו. ולכן נסתפק מה הדין ביו"ד "קדוש"

23. בספר תפילה כהלכתה הביא שתי דעות בזה, בשו"ת בצל החכמה ח"ד סי' יא פסק שאין לכרוע, ודעת הגר"ש אלישיב שליט"א שתלוי במנהג. 24. עי' טושו"ע סי' רסח ובנו"כ אם לברכת מעין שבע דין חזרת הש"ץ. ושו"ר בספר אשי ישראל עמ' שסו הערה קג שרצה לחדש כן גם במי שיוצא ידי חובת תפילה מהש"ץ, עיי"ש. 25. בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה (ברכות יא, א). בירושלמי שם (פ"א ה"ה) איתא שני טעמים: ר' סימון אמר ע"ש והגית בו יומם ולילה, שתהא הגיית היום והלילה שוים, ר' יהושע בן לוי אמר על שם שבע ביום הלילתיך על משפטי צדק (וק"ש היא משפטי צדק). וביאר הרשב"א בברכות סוף פרק א שבזמנם לא היו קורין פרשת ציצית בערבית והיו היום והלילה שוים, היום שש (שלוש ק"ש ושלוש ברכות) ובלילה שש (שתי פרשיות ק"ש וארבע ברכות). ולפי זה א"ש מדוע בלילה תקנו ברכה אחת יותר. והלבוש בסי' נח פירש דשבע הללתיך הן שבע ברכות ק"ש, ותיקנו בערב, שהוא קודם בזמן לבוקר, את הארבע, ובבוקר יאמר יתרת השלוש ברכות. 26. צ"ב מה הסלקא דעתך שיאמר נוסח זה. ולכאורה כוונת רבינו רק לשאול מדוע לא תיקנו בשחרית שתים לאחריה, ולא דוקא הקימנו. והנה במשנה ריש ברכות אמר ר"ג מצותה עד שיעלה עמוד השחר, ושם בגמ' דף ט, א אמר רבי זירא ובלבד שלא יאמר השכיבנו. ופירש"י שם שאינו זמן תחילת שכיבה. ונחלקו הראשונים אם אינו אומר ברכת השכיבנו כלל, או שאומרה אבל אינו מתחיל השכיבנו אלא ופרס עלינו וכו' או ותקנו וכו'. וכן כתב הרשב"א שם בשם הרי"ף גיאת. והנה לשיטת הרי"ף גיאת כתב הכסף משנה בשם רבינו מנחם "שיאמר השכימנו במקום השכיבנו", עיי"ש. ואפשר שזה המקור לסברא לומר הקימנו במקום השכיבנו. וצ"ב. 27. בתוס' ברכות ב, א ד"ה מאימתי כתב שק"ש